

Andrzej Szabaciuk

Wpływ kryzysu ukraińskiego na procesy migracyjne na obszarze posowieckim

The Impact of the Ukrainian Crisis on the Migration Processes in the Post-Soviet Area

Abstract: The following article is an attempt to try and answer the question of how the Ukrainian crisis has affected migration processes in the post-Soviet region. We shall try to analyse the transformation of directions and magnitude of migration streams and to outline new assumptions of the Russian migration policy. We will also summarize Ukraine's social situation, affected by the hybrid war in the east of the country, the occupation of Crimea and an overall difficult economic situation.

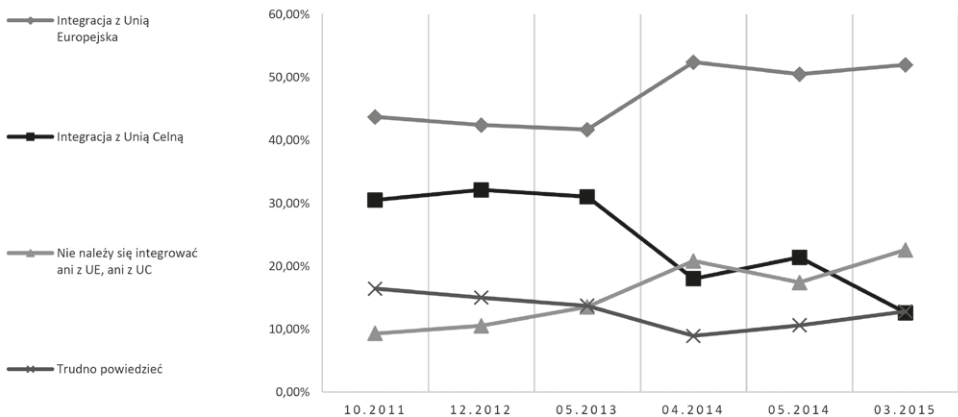
Keywords: Russian Federation, migration processes, Ukrainian crisis.

Obszar poradziecki jest obecnie areną gwałtownych przeobrażeń politycznych i gospodarczych mających niebagatelny wpływ na wiele aspektów życia miejscowej ludności. Problemy gospodarcze, wojna „hybrydowa” na wschodzie Ukrainy czy nowa polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej istotnie wpłynęły na zmianę kierunków przepływu strumieni migracyjnych oraz na intensywność procesów migracyjnych. Obok migracji zarobkowej pojawiła się ostatnio również migracja przymusowa, stanowiąca konsekwencję działań zbrojnych na wschodzie Ukrainy.

Kryzys ukraiński przyniósł ze sobą daleko idące przeobrażenia społeczne i polityczne w obu skonfliktowanych państwach. Na Ukrainie gwałtownie zmalało znaczenie środowisk lojalnych wobec Federacji

Rosyjskiej. Dowodzą tego ostatnie wybory prezydenckie i parlamentarne, w których zdecydowaną większość uzyskali kandydaci proeuropejscy, zwolennicy radykalnych reform wewnętrznych i szybkiej integracji z Unią Europejską. Skutkowało to zmianą orientacji politycznej Ukrainy. Pierwszym krokiem na drodze do zbliżenia z Zachodem było podpisanie umowy stowarzyszeniowej, ratyfikowanej 16 września 2014 r. przez Parlament Europejski i ukraińską Radę Najwyższą, przy czym gospodarcza część umowy – przewidująca stworzenie całościowej i pogłębionej strefy wolnego handlu między Unią Europejską a Ukrainą – weszła w życie z półtorarocznym opóźnieniem, ze względu na naciski Federacji Rosyjskiej i niektórych państw unijnych¹.

Wykres 1. Ukraina powinna integrować się z...

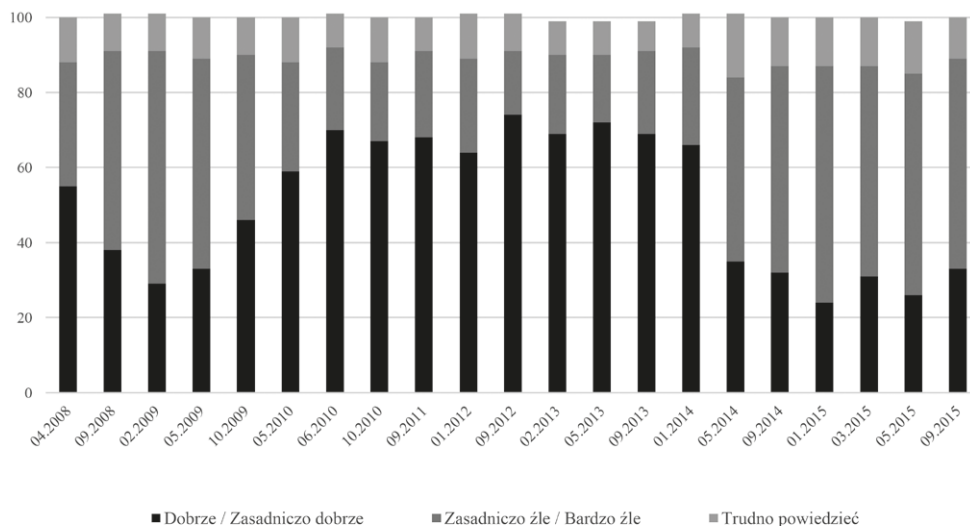
Źródło: Яким інтеграційним напрямом має йти Україна? (динаміка, 2011-2015), Центр Разумкова, www.uceps.org [12.11.2015].

W Rosji dostrzegamy wyraźne ożywienie nastrojów antyukraińskich i antyzachodnich, utrwalanych przez wszechobecną propagandę, aktywną także poza granicami Federacji Rosyjskiej (m.in. anglojęzyczna telewizja „Russia Today”, radio „The Voice of Russia” czy wielojęzyczna platforma informacyjna „Sputnik”). Według badań Ośrodka Analitycznego Jurija Lewady z października 2014 r. 84% Rosjan uważa,

1 *Ukraine ratifies EU deal, offers special status to rebels*, Reuters, 16.10.2014.

że Federację Rosyjską „otaczają wrogowie Rosji” – jest to najwyższy odsetek od czasów upadku ZSRR. Dodatkowo, aż 82% Rosjan negatywnie ocenia stosunki amerykańsko-rosyjskie, a 66% respondentów podobnie zapatruje się na stosunki z Brukselą². Diametralnej zmianie uległ również sposób postrzegania Ukraińców. Podczas gdy jeszcze w marcu 2013 r. ok. 80% Rosjan odnosiło się do nich pozytywnie, to obecnie odsetek ten spadł do ok. 30%. Jednocześnie gwałtownie wzrosła liczba osób nastawionych negatywnie – z niecałych 20 do 55%³. Wyraźnej zmianie uległ też stosunek Ukraińców do Rosjan.

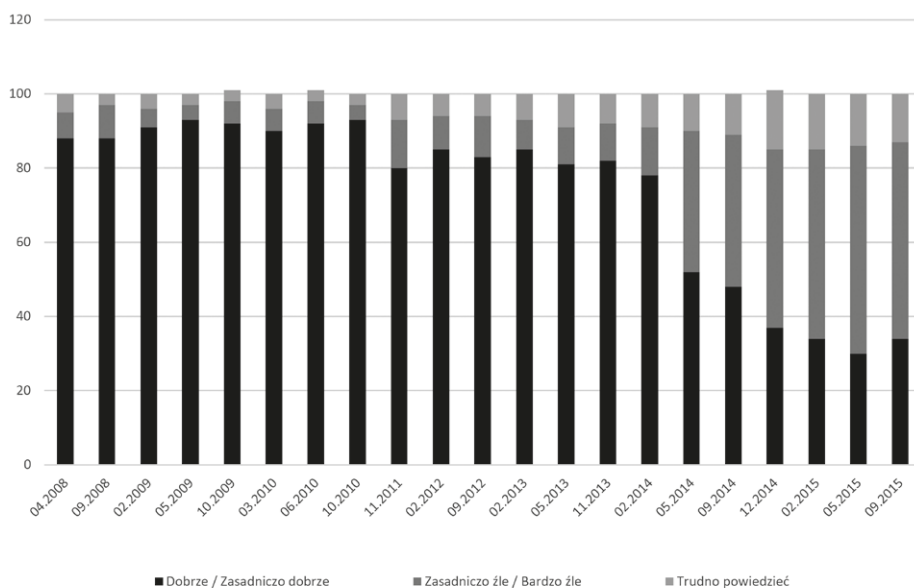
Wykres 2. Stosunek Rosjan do Ukraińców

Źródło: Динамика положительного отношения населения Украины к России и населения России к Украине («конец неразделенной любви украинцев к России»), Результаты совместного проекта Киевского международного института социологии и российской негосударственной исследовательской организации «Левада-Центр», Киевский международный институт социологии, www.kiis.com.ua [12.11.2015].

- 2 *Россияне признали отношения с США и ЕС рекордно плохими*, Рапорт Аналитического центра Юрия Левады, 21.10.2014.
- 3 *Российско-украинские отношения в зеркале украинского кризиса*, Рапорт Аналитического центра Юрия Левады, 3.09.2014.

Wykres 3. Stosunek Ukraińców do Rosjan

Źródło: Динамика положительного отношения населения Украины к России и населения России к Украине («конец неразделенной любви украинцев к России»), Результаты совместного проекта Киевского международного института социологии и российской негосударственной исследовательской организации «Левада-Центр», Киевский международный институт социологии, www.kiis.com.ua [12.11.2015].

Zauważalne są także istotne różnice w ocenie bieżących wydarzeń na Ukrainie po obu stronach granicy. Aż 75% rosyjskich respondentów twierdzi, że to nie władze rosyjskie są odpowiedzialne za wywołanie i eskalację konfliktu na Ukrainie, przeciwnego zdania jest 63% Ukraińców. Ogromne różnice widoczne są także w ocenie charakteru wydarzeń w Donbasie. Tylko 26% Rosjan twierdzi, że ich państwo znajduje się w stanie wojny z Ukrainą. W przypadku Ukraińców ten odsetek wyniósł aż 70%. Dodatkowo, 40% przepytanych Rosjan uważa, że tzw. Doniecka i Ługańska Republika Ludowa powinny uzyskać niezależność, przeciwnego zdania jest aż 77% Ukraińców⁴.

Tak więc nawet pobieżna analiza przytoczonych wyżej badań socjologicznych uświadamia nam, jak ogromne różnice w postrzeganiu

4 Жители России и жители Украины о войне, ответственности, будущем, Рапорт Аналитического центра Юрия Левады и Киевского международного института социологии, 22.10.2014.

kryzysu ukraińskiego występują między społeczeństwem rosyjskim i ukraińskim. Niejednoznaczna ocena przyczyn, ale także przebiegu i ewentualnych skutków kryzysu widoczna jest również w wypowiedziach wpływowych polityków czy analityków europejskich i amerykańskich. Obok szeregu krytycznych głosów pod adresem Rosji pojawiały się też wypowiedzi całkowicie odmienne, m.in. byłego kanclerza Niemiec Gerharda Schrödera i byłego premiera Włoch Silvio Berlusconi. Duży rozgłos zyskał także artykuł znanego politologa amerykańskiego Johna Mearsheimera⁵.

Bez względu na to, jak oceniamy genezę, przebieg i skutki wydarzeń na Ukrainie, większość badaczy jest zgodna, że ostatnia dekada to czas wzmożonej aktywności Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej. Okres pierwszej i drugiej prezydentury Władimira Putina to czas dookreślenia paradygmatu rosyjskiej polityki wobec obszaru poradzieckiego. Jak sugeruje Andriej Tsygankov, nowa rosyjska wizja stosunków międzynarodowych stanowi konsekwencję wyraźniejszego niż wcześniej artykułowania własnych interesów gospodarczych, priorytetów bezpieczeństwa narodowego oraz szeroko rozumianych wartości – stanowiących swoisty konglomerat tradycji carskich i sowieckich. Zatem wydarzenia te możemy również interpretować z punktu widzenia teorii neoimperialnej – realistycznej, kładącej nacisk na powrót polityki Federacji Rosyjskiej do tradycyjnych wartości i priorytetów obecnych w rosyjskim myśleniu politycznym przez ostatnie kilkaset lat⁶. Z tego punktu widzenia koncepcja „zbierania ziem ruskich” czy ochrona rosyjskiej Cerkwi prawosławnej oraz ludności rosyjskojęzycznej nie są niczym nowym, były bowiem niejednokrotnie

- 5 Wszyscy wyżej wymienieni – w mniejszym lub większym stopniu – obwiniają Zachód o wywołanie kryzysu ukraińskiego, zarzucając, głównie Stanom Zjednoczonym, ekspansję na obszary znajdujące się w obrębie strefy wpływów Federacji Rosyjskiej. Por. J. Mearsheimer, *Why the Ukraine Crisis is the West's Fault*, „Foreign Affairs”, 2014, vol. 93, issue 5, s. 77-89.
- 6 A. Tsygankov, *Vladimir Putin's Last Stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy*, „Post-Soviet Affairs”, 2015, vol. 31, no. 4, s. 14-21. Por. T. Stępniewski, *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward After Riga*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”, 2015, vol. XXIV, no. 1-2, s. 17-27; tenże, *Cele rosyjskiej inwazji i okupacji na Ukrainie oraz reakcja Zachodu i Europy Środkowej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, 2014, z. 5, s. 13-24; tenże, *Ukraine, the EU and the eurozone: alternatives to Europeanisation*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 10, 2012, z. 5, s. 79-88.

wykorzystywane w rosyjskiej polityce wobec zachodnich kresów imperium (*vide* rozbiory Rzeczypospolitej)⁷.

Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej czy też zmiany zachodzące obecnie w systemie politycznym Rosji nie powinny być jednak interpretowane jako konsekwencja ulegania władz na Kremlu wpływowi neoimperialistów pokroju Aleksandra Dugina czy Igora Panarina. Powrót do tradycyjnych wartości i interesów jest – w opinii przywoływanego już Andrieja Tsygankova – elementem budowy „silnego państwa”, które będzie w stanie zabezpieczyć rozwój Federacji Rosyjskiej oraz wzmocnić jej pozycję na arenie międzynarodowej. Jest to o tyle istotne, że wiele symptomów wskazuje na początek zasadniczych zmian w późnowestfalskim systemie stosunków międzynarodowych, w którym ustawicznie spada znaczenie tradycyjnych międzynarodowych instytucji politycznych i gospodarczych. Kryzys bliskowschodni, kwestia uchodźców w Europie czy konflikt na wschodzie Ukrainy mogą stanowić konsekwencję tych przeobrażeń⁸. Władze na Kremlu postanowiły wykorzystać niestabilną sytuację międzynarodową, upatrując w niej szansę na „znalezienie swojego miejsca pod słońcem”. Przy czym, jak zauważył Zbigniew Brzeziński, obecna polityka Rosji wobec Ukrainy może być spektakularnym sukcesem Władimira Putina, albo jego największą porażką – stawiającą pod znakiem zapytania neoimperialny projekt Moskwy⁹.

Celem niniejszego artykułu będzie próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób kryzys ukraiński wpłynął na procesy migracyjne na obszarze poradzieckim. Spróbujemy przeanalizować zmiany kierunków i wielkość strumieni migracyjnych oraz przybliżyć nowe założenia rosyjskiej polityki imigracyjnej. Prowadząc badania, autor posługiwał się

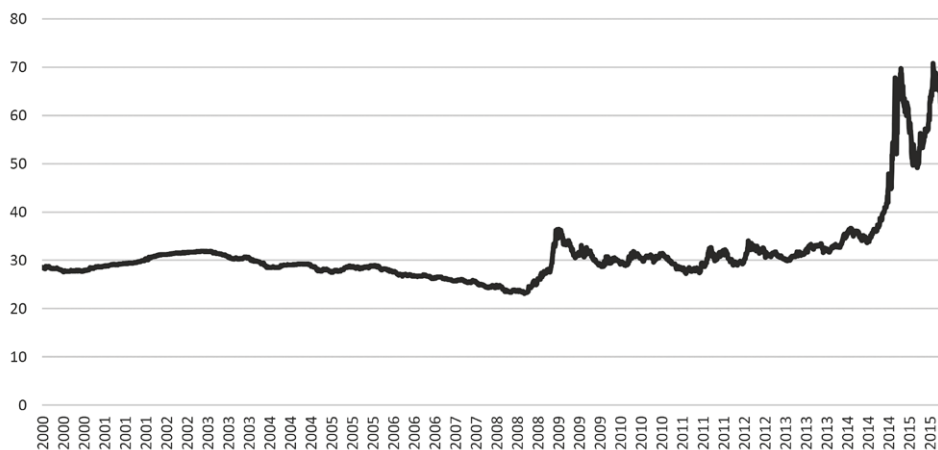
- 7 Szerzej o tym aspekcie polityki rosyjskiej wobec zachodnich kresów imperium: H. Głębocki, *Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej zachodnich peryferii (XVIII-XXI w.)*, Arcana, Kraków 2006, s. 121-556; W. Osadczy, *Święta Rus. Rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji*, UMCS, Lublin 2007, s. 272-282.
- 8 A. Tsygankov, *A Strong State: Theory and Practice in the 21st Century*, „Valdai Papers”, 2015, no. 15, s. 2-8. Zjawiska te mogą być spowodowane m.in. procesami globalizacyjnymi, osłabiającymi znaczenie państw w polityce międzynarodowej. Zob. M. Pietraś, *Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego*, w: M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, UMCS, Lublin, 2008, s. 57-74.
- 9 *Mutual Security on Hold? Russia, the West, and European Security Architecture*, Wilson Center, 16.06.2014, www.wilsoncenter.org [2.10.2014].

kombinacją metody ilościowej, porównawczej z elementami analizy ekonomicznej w ujęciu makroekonomicznym.

1. Przekształcenia gospodarcze w Federacji Rosyjskiej w dobie kryzysu ukraińskiego i ich wpływ na procesy migracyjne na obszarze posowieckim

Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy mocno odcisnęła się na sytuacji gospodarczej i politycznej obszaru poradzieckiego. Aneksja Krymu nadszarpięła wizerunek Kremla jako wiarygodnego partnera handlowego, co przełożyło się na znaczący odpływ kapitału zagranicznego. W efekcie nastąpiło załamanie się kursu rubla, moskiewska giełda odnotowała znaczące spadki, wzrosła inflacja i zmniejszyło się tempo rozwoju gospodarczego¹⁰.

Wykres 4. Oficjalny kurs dolara do rubla (USD/RUB)

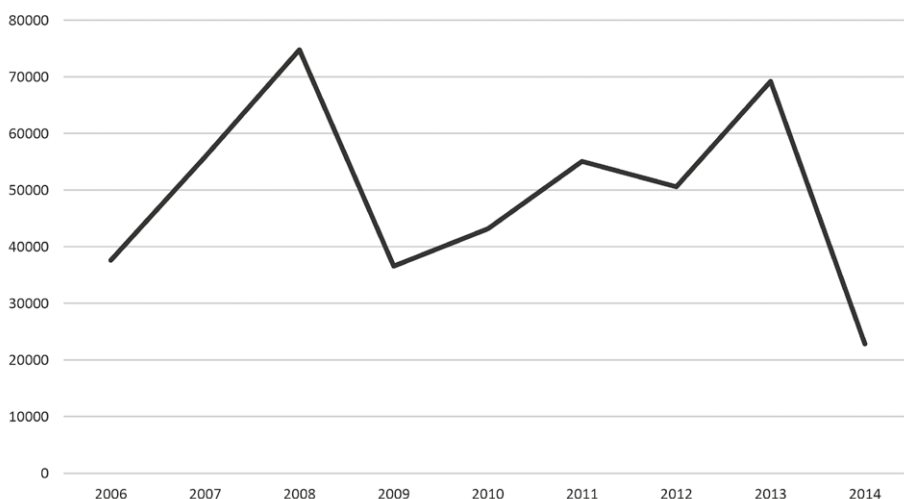
Źródło: Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru [12.11.2015].

Jeszcze gorzej sytuacja przedstawia się na terenach zajętych przez Rosję. Od momentu przyłączenia Krymu ceny podstawowych produk-

10 K. Galouchko, H. Pavliwa, *Crimea-Induced Trading Surge Stokes Moscow Exchange Rally*, Bloomberg L.P., 26.03.2014.

tów spożywczych na półwyspie wzrosły ponad trzykrotnie¹¹. Lokalni przedsiębiorcy mocno odczuli spadek dochodów spowodowany drastycznym zmniejszeniem się liczby turystów odpoczywających w tamtejszych kurortach. Sytuację dodatkowo pogorszyły ukraińska blokada handlowa, dokuczliwe przerwy w przesyłce energii elektrycznej oraz dewastujące miejscowe rolnictwo odcięcie dostaw wody przez Kanał Północnokrymski¹².

Wykres 5. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Federacji Rosyjskiej (w mln USD)

Źródło: World Bank, www.worldbank.org [12.11.2015].

W konsekwencji Federacja Rosyjska zmuszona jest przeznaczyć znaczne środki na utrzymanie półwyspu, inicjując m.in. budowę mostu przy Cieśninie Kerczeńskiej, mostu energetycznego i sieci rurociągów zapewniających stałe dostawy wody i energii elektrycznej na

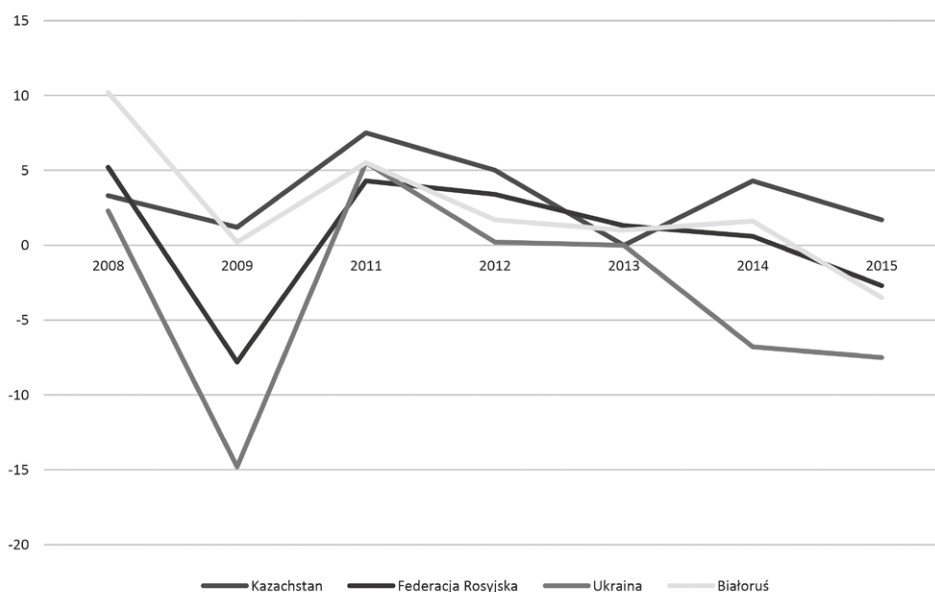
¹¹ *Mutual Security on Hold?*

¹² P. Bajor, *Operacja Krym – aneksja półwyspu i jej konsekwencje*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, 2014, z. 2, s. 42-52; R. Oliphant, *State of emergency declared in Crimea after activists “blow up” electricity pylons*, „The Telegraph”, 22.11.2015; *Ukraine builds dam on North Crimean Canal to block water supply to peninsula*, TASS, 1.05.2014. Zob. też: *Kiev should act to end the blockade of Crimea*, „Financial Times”, 25.11.2015.

półwysep. Podobne następstwa niesie ze sobą wojna „hybrydowa” na wschodzie Ukrainy¹³, powodująca wielomiliardowe wydatki na wsparcie samozwańczych republik oraz związane z tym działania zbrojne. Niezwykle kosztowne są również usuwanie zniszczeń wojennych oraz tzw. „pomoc humanitarna”¹⁴.

Wykres 6. PKB wybranych państw obszaru poradzieckiego

Źródło: World Bank, www.worldbank.org [12.11.2015].

- 13 Władze rosyjskie starają się przedstawić konflikt na wschodzie Ukrainy jako wojnę domową, czemu przeczą liczne fakty potwierdzające zaangażowanie regularnych wojsk rosyjskich na wschodzie Ukrainy. Walenty Baluk podkreśla, że w przypadku „kryzysu ukraińskiego” możemy mówić o trzech jego aspektach: 1) konflikt rywalizujących ze sobą o wpływy ekonomiczne i polityczne grup interesów, które w polityce zagranicznej zorientowane są albo na Zachód (UE, USA), albo na Federację Rosyjską; 2) konflikt rosyjsko-ukraiński o Krym; 3) wojna „hybrydowa” Rosji przeciwko Ukrainie. Te trzy aspekty nierozdzielnie łączą się ze sobą. Szerzej: В. Балюк, «Український кризис» – гражданская или «гибридная» война, „Wschód Europy”, 2015, nr 1, s. 19-37.
- 14 Nie znamy dokładnej sumy, jaką władze Federacji Rosyjskiej przeznaczają na utrzymanie samozwańczych republik ludowych. Według rosyjskiej dziennikarki Natalii Teleginy, coroczne dotacje federalne mogą przekraczać nawet 50 mld rubli. Najprawdopodobniej władze Ukrainy również dotują separatystyczne republiki. Zob. Н. Телегина, Не коксом единым. Как устроены экономика и бизнес в ДНР и ЛНР, Slon.ru, www.slon.ru [12.11.2015].

Duży wpływ na kondycję gospodarki rosyjskiej miały również gwałtowne spadki cen ropy naftowej i gazu ziemnego na rynkach światowych, co było istotne tym bardziej, że eksport surowców węglowodorowych stanowił w pierwszej połowie 2015 r. aż 64,3% całości rosyjskiego eksportu¹⁷.

Wykres 8. Ceny ropy naftowej typu brent w Europie (USD/baryłka)

Źródło: U.S. Energy Information Administration (EIA), www.eia.gov [12.11.2015].

Kryzys gospodarczy odcisnął wyraźne piętno także na wymianie handlowej Federacji Rosyjskiej – obniżył się poziom zarówno eksportu, jak i importu. Największe spadki odnotowano w wymianie handlowej z państwami Unii Europejskiej i Ukrainą, co jest konsekwencją kontr-sankcji oraz wojny handlowej prowadzonej z Kijowem od 2013 r. – lista produktów objęta zakazem wwozu do Federacji Rosyjskiej stopniowo się wydłużała¹⁸. Warto również podkreślić, że pomimo szumnych zapowiedzi rosyjsko-chińska wymiana handlowa nie zwiększyła się w sposób istotny i w krótkookresowej perspektywie Chiny nie są w stanie zastąpić rynku europejskiego. Sytuację dodatkowo komplikuje kryzys w stosunkach rosyjsko-tureckich, wywołany zestrzeleniem przez Tur-

¹⁷ Росстат, *О состоянии внешней торговли в январе-сентябре 2015 года*, www.gks.ru [10.09.2015].

¹⁸ R. Olearchyk, J. Farchy, *Russia trade war escalates as Ukraine bans aircraft overflights*, „Financial Times”, 25.11.2015.

cję rosyjskiego bombowca Su-24 w listopadzie 2015 r. i w konsekwencji skutkujący objęciem Turcji sankcjami gospodarczymi¹⁹.

Tabela 1. Wymiana handlowa Federacji Rosyjskiej (w mln USD)

	2011	2012	2013	2014
Import	318 555	335 771	341 337	285 982
Eksport	515 409	527 434	523 275	496 944
Handel z UE	394 332	409 600	417 660	377 304
Handel z Ukrainą	50 615	45 162	39 600	27 862
Handel z Chinami	83 242	87 394	88 799	88 389

Źródło: Росстат, *Внешняя торговля*, www.gks.ru [10.09.2015].

Federacja Rosyjska jest największym państwem obszaru poradzieckiego oraz najsilniejszą gospodarką w regionie, mocno powiązaną z rynkami państw poradzieckich. Duże miasta Rosji od lat przyciągają setki tysięcy imigrantów zarobkowych poszukujących lepiej płatnej pracy i stabilizacji życiowej. Kryzys gospodarczy, kontrakcje i inflacja negatywnie odbiły się na kondycji wielu rosyjskich przedsiębiorstw. W efekcie część z nich miała poważne problemy z wypłacalnością, w wielu sektorach spadły wynagrodzenia, pogorszyły się warunki pracy. Wszystko to w połączeniu z rosnącymi kosztami utrzymania i załamaniem się kursu rubla istotnie zmniejszyło atrakcyjność emigracji zarobkowej do Federacji Rosyjskiej²⁰.

2. Nowa polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej

Na sytuację imigrantów zarobkowych w Federacji Rosyjskiej wpłynęła nie tylko dekonjunktura gospodarcza, ale także nowa polityka migracyjna władz federalnych, stanowiąca efekt implementacji *Koncepcji państwowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej do 2025 roku* z 13 czerwca 2012 r.²¹. Jednak władze rosyjskie realizując za-

¹⁹ *Russia approves detailed sanctions against Turkey over downed plane*, Reuters, 1.12.2015.

²⁰ И. Голова, *Прощание с Джамшудом: отъезд мигрантов изменил ситуацию на рынках*, „Российская Газета”, 27.01.2015.

²¹ *Президент утвердил Концепцию государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года*, 13.06.2012, www.kremlin.ru [10.12.2015].

łożenia strategii nakreślonej przez Władimira Putina, tylko w niewielkim stopniu wzięły pod uwagę dynamicznie zmieniającą się sytuację społeczną i polityczną regionu po aneksji Krymu.

Regulacja strumieni migracyjnych miała pomóc w zmniejszeniu niekorzystnych skutków masowej emigracji zarobkowej z państw poradzieckich. Federacja Rosyjska jest drugim (po Stanach Zjednoczonych) państwem mierzącym się z największym napływem imigrantów i jednocześnie trzecim (po Indiach i Meksyku) o największym odpływie własnych mieszkańców²². Do tej pory podstawowym instrumentem kreowania strumieni migracyjnych był przemyślany system przyznawania zezwoleń na pracę. Władze odgórnie wyznaczały limity wydawanych zaproszeń dla poszczególnych okręgów federalnych. Najwięcej przyznano ich regionom borykającym się z poważnymi problemami demograficznymi. Przykładowo w 2014 r. do Centralnego Okręgu Federalnego z Moskwą i Północno-Zachodniego Okręgu Federalnego z Petersburgiem przyjechać mogło zaledwie 75 tys. imigrantów ekonomicznych. Największe limity przewidziano dla Dalekowschodniego Okręgu Federalnego – 57 948 zaproszeń²³.

W roku następnym proporcje te uległy zmianie. Do Centralnego Okręgu Federalnego z Moskwą i Północno-Zachodniego Okręgu Federalnego z Petersburgiem mogło przyjechać ok. 50 tys. osób, a do Dalekowschodniego Okręgu Federalnego – 42 tys.²⁴. Wynikało to z modyfikacji zasad wydawania patentów (ros. единый трудовой патент).

W poprzednich latach patenty stanowiły jedynie uzupełnienie systemu zezwoleń. Nie obowiązywały w ich przypadku limity kwotowe i można je było wykupić w dowolnym okręgu federalnym, ale upoważniały one jedynie do pracy w charakterze pomocy domowej lub w rolnictwie. Za patent na pracę w Moskwie należało zapłacić 1126 rub. Od 1 stycznia 2015 r. przepisy te uległy zmianie. Od tego momentu patenty na pracę w poszczególnych sektorach rosyjskiej gospodarki

22 M. Lesińska, *Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej w kontekście polityki zagranicznej i polityki demograficznej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, 2014, z. 1, s. 29.

23 Приказ Министерства труда и социальной защиты Российской Федерации от 16 декабря 2013 г., № 740н, „Российская Газета”, 30.12.2013.

24 Приказ Министра труда и социальной защиты РФ от 30.12.2015, № 1180н, *О распределении по субъектам Российской Федерации утвержденных Правительством Российской Федерации на 2016 год квот на выдачу иностранным гражданам разрешений на работу и приглашений на въезд в Российскую Федерацию в целях осуществления трудовой деятельности*.

mogli wykupić obywatele wszystkich państw nieobjętych reżimem wizowym. Było to istotne udogodnienie, ponieważ najszersza kategoria imigrantów zarobkowych mogła w łatwy sposób wyjść z szarej strefy i zalegalizować swoje zatrudnienie w atrakcyjnych obwodach federalnych²⁵.

Ceny patentów kształtowały się różnie. Minimalna cena ustanowiona przez władze w 2015 r. wynosiła 1820,4 rub. miesięcznie. Oczywiście poszczególne obwody mogły ją odpowiednio zwiększać. Tak więc w 2016 r. w obwodzie moskiewskim patent na pracę kosztuje 4542 rub., a w obwodzie leningradzkim 3 tys. rub. Najwięcej za patent należy zapłacić w Jamalsko-Nienieckim Okręgu Autonomicznym (aż 7412,5 rub.), najmniej – w republikach północnokaukaskich (ich ceny nie przekraczają 1900 rub.)²⁶. Na tak wygórowaną cenę składają się zaliczka na podatek dochodowy od osób fizycznych (1200 rub.), wskaźnik inflacyjny (1,307% od kwoty bazowej) oraz dodatkowa opłata ustalana przez każdy podmiot Federacji Rosyjskiej, uwzględniająca lokalne zapotrzebowanie na imigrantów zarobkowych²⁷.

Reforma systemu patentowego przyczyniła się do drastycznego pogorszenia i tak trudnej sytuacji imigrantów zarobkowych w Federacji Rosyjskiej. Przede wszystkim gwałtownie wzrosły koszty legalizacji zatrudnienia i pobytu. Osoba po raz pierwszy wykupująca patent musi obecnie przejść określone badania lekarskie, których koszt to ok. 2 tys. rub. Konieczne jest także wykupienie ubezpieczenia zdrowotnego na okres pracy i co trzy miesiące opłacenie meldunku. Największe utrudnienie stanowi jednak obowiązek zdawania egzaminu z języka rosyjskiego, z historii i prawoznawstwa. Koszt samego egzaminu to

25 *Изменения внесены Федеральным законом от 24.11.2014, № 357ФЗ, О внесении изменений в Федеральный закон «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации» и отдельные законодательные акты Российской Федерации» (от 25.07.2002, № 115ФЗ); O. Gulina, *Re-drawing the map of migration patterns*, www.opendemocracy.net [2.01.2016]. Nie jest tajemnicą, że od lat grono nielegalnych imigrantów w Federacji Rosyjskiej zasiliłi głównie obywatele państw WNP, często nadużywający reżimu bezwizowego. W sumie liczba nielegalnych, czy nie-rejestrowanych, imigrantów była trudna do ustalenia. Według różnych szacunków oscylowała ona między 1,5 a 15 mln. Zob. В. Мукомель, *Миграционная политика России: Постсоветские контексты*, ИС РАН, Москва 2005, s. 194-198; S. Iwanow, *International Migration in Russia: Dynamics, Policy, and Forecast*, „Problems of Economic Transition”, 2012, vol. 55, no. 5, s. 12-16.*

26 *Сколько стоят патенты для мигрантов в регионах России в 2016 году?*, Россия для всех, www.tjk.rus4all.ru [2.01.2016].

27 Tamże.

ok. 5 tys., ewentualna poprawka 2 tys. Jednak wielu aplikantów musiało wcześniej uczęszczać na kursy przygotowawcze, których koszt wahał się od kilku do kilkunastu tysięcy rubli, w zależności od poziomu wiedzy kursanta²⁸.

Poza wysokimi kosztami legalizacji zatrudnienia problemem jest także duża niestabilność pracy, wynikająca nie tylko z ogólnej sytuacji makroekonomicznej państwa, lecz również z rozwiązań systemowych. Pierwszy patent pozwala legalnie pracować zaledwie przez jeden miesiąc, kolejne wystawiane są na okres trzymiesięczny. W efekcie kwartalny cykl zatrudniania umożliwia pracodawcy dość swobodne kształtowanie stanu zatrudnienia w danym przedsiębiorstwie, co niekorzystnie odbija się na położeniu pracowników. Federalna Służba Migracyjna sugerowała konieczność dokonania zmiany w tych przepisach i wprowadzenie bezterminowych patentów na pracę, jednak póki co te propozycje nie zostały zrealizowane²⁹.

Nowy, niezwykle uciążliwy system patentowy nie obejmował obywateli państw członkowskich Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej. Pewne ulgi wprowadzono także dla obywateli Ukrainy, co stanowiło wypadkową wielopłaszczyznowej polityki Federacji Rosyjskiej wobec tego państwa. Formalnie Ukraińcy, których ok. 2 mln pracuje w Federacji Rosyjskiej, objęci zostali obowiązkiem patentowym, jednak w marcu 2015 r. Władimir Putin zawiesił rygorystyczne egzekwowanie tych przepisów, powołując się na względy humanitarne. Ukraińcy, którzy z różnych względów decydowali się zalegalizować swoje zatrudnienie, jeżeli dysponowali poświadczeniem zaliczenia egzaminu państwowego w języku rosyjskim w trakcie edukacji na Ukrainie, mogli zdać uproszczony egzamin z historii i prawoznawstwa, bez części językowej, o połowę tańszy od standardowego. Jeszcze inaczej wyglądała sprawa z mieszkańcami separatystycznych republik na wschodzie Ukrainy, których w ogóle zwolniono z tego egzaminu. Oczywiście ulgowe traktowanie obywateli ukraińskich było rozwiązaniem czasowym i obowiązywało do 30 listopada 2015 r. Od tego momentu przebywający

28 *Сколько стоит разрешение на работу в России для трудовых мигрантов*, www.customsforum.ru [15.01.2016].

29 *ФМС предложила сделать бессрочными патенты на работу для иностранцев*, Интерфакс, 1.10.2015.

na terenie Rosji Ukraińcy zmuszeni są uregulować swój status – albo wykupić patent, albo ubiegać się o azyl lub status uchodźcy³⁰.

Nowe prawo migracyjne przyczyniło się do istotnego wzrostu dochodów niektórych podmiotów federalnych. Przykładowo, w 2015 r. tylko władze Moskwy zarobiły na patentach ponad 10 mld rub. Jednak to, co wydaje się zyskiem w krótkiej perspektywie, może nieść ze sobą nieprzewidywalne konsekwencje w dłuższym okresie czasu. Tak wysokie koszty zalegalizowania zatrudnienia zniechęcają do podejmowania pracy na najgorzej opłacanych stanowiskach. Jest to tym bardziej kłopotliwe dla rosyjskich przedsiębiorców, że władze z większą konsekwencją niż wcześniej ścigają osoby zatrudnione w szarej strefie, nakładając na nie kilkudziesięciotysięczne grzywny. W przypadku pracodawców kary te sięgają nawet 400-500 tys. rub. za jedną osobę³¹. Dodatkowo od 1 stycznia 2014 r. obywatele Wspólnoty Niepodległych Państw nie mogą przebywać na terenie Rosji dłużej niż 90 dni w ciągu każdego 180-dniowego okresu, chyba że zalegalizują swój dłuższy pobyt. Każde naruszenie tego porządku karane jest trzyletnim zakazem wjazdu³².

Nowa polityka imigracyjna Federacji Rosyjskiej w połączeniu z pogłębiającym się kryzysem gospodarczym przyczyniła się do masowego exodusu imigrantów zarobkowych. Trudno jednoznacznie określić z jak dużym spadkiem liczby imigrantów mamy do czynienia, ponieważ znaczna ich część pracowała nielegalnie. Federalna Służba Migracyjna szacuje, że w roku 2014 i w pierwszej połowie roku 2015 wyjechało mniej więcej 7% imigrantów zarobkowych, ale zgodnie z wyliczeniami niezależnych ekspertów ubytek ten może sięgać nawet 30% i więcej. Z Federacji Rosyjskiej wyjeżdżają nie tylko osoby o niskich kwalifikacjach. Poważnym problemem jest niespotykany na taką skalę od lat „drenaż mózgow” – Rosję opuszczają zarówno wysoko wykwalifikowani pracownicy zachodnich koncernów, jak i miejscowi specjaliści³³.

30 Т. Бородина, *Украинцев освободят от экзамена по русскому языку*, „Известия”, 15.06.2015; В. Ващенко, *Украинцам придется выйти из тени*, Газета.ru, www.gazeta.ru [22.07.2015].

31 А. Толмачев, *У трудовых мигрантов начинается новая жизнь*, Вести, 2.01.2016.

32 I. Ivakhnyuk, *Prospects for Ukrainian Migration to Russia in the Context of Ukraine Crisis*, РСДМ, 22.04.2014, www.russiancouncil.ru [12.11.2015].

33 И. Голова, *Прощание с Джамшутом*; А. Luhn, *Why are migrants fleeing Moscow?*, „The Guardian”, 8.06.2015; А. Kolesnikov, *Russia's Brain Drain: Why Economists Are Leaving*, „Forbes”, 26.05.2015.

Wyraźne obniżenie liczby imigrantów zarobkowych mocno odcięło przedsiębiorstwa nastawione na ich obsługę. Głównie firmy prawnicze oraz operatorzy telefonii komórkowej, czerpiący znaczne zyski z połączeń międzynarodowych. Zmiany zauważalne są także na rynku mieszkaniowym, chociaż trudno jednoznacznie określić skalę spadku zainteresowania mieszkaniami wynajmowanymi imigrantom, ponieważ ten segment rynku nieruchomości rzadko obsługiwany jest przez agencje. Osoby decydujące się na wynajęcie mieszkania imigrantom zarobkowym z reguły udostępniały lokale o niższym standardzie, pozwalając kwaterować w nich więcej osób za nieco wyższą opłatę. W nowej sytuacji ciężko jest znaleźć chętnych na takie warunki, tym bardziej że część imigrantów rezygnuje z wynajmu i decyduje się na tańsze hotele robotnicze, ewentualnie nocuje w miejscu pracy – na budowach, rynkach. Dodatkowo, zgodnie z nowymi przepisami, wynajmowanie mieszkania osobom o nieuregulowanym statusie może podlegać karze do 1 mln rub.³⁴

Pogarszającą się sytuację materialną imigrantów obrazują dane Banku Centralnego Federacji Rosyjskiej o wielkości zagranicznych transferów pieniężnych. Zauważmy, że chociaż w 2014 r. w dalszym ciągu ok. 80% środków transferowano do państw WNP, to jednocześnie odnotowano znaczne spadki ogólnej sumy przelewów. Można to dostrzec, analizując choćby sytuację państw Azji Centralnej. O ile w 2013 r. do Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu trafiało odpowiednio 6,689 mld dol., 4,173 mld i 2,1 mld, o tyle w 2014 r. te kwoty zmniejszyły się do 5,6 mld, 3,8 mld oraz 2,06 mld³⁵.

Zmiany te mogą mieć istotny wpływ nie tylko na sytuację gospodarczą Federacji Rosyjskiej. Warto pamiętać, że PKB szeregu państw obszaru poradzieckiego w dużym stopniu tworzą transfery pieniężne z zagranicy. W przypadku Ukrainy odsetek ten wynosi 5,1% PKB, Gruzji – 12%, Armenii – 21%, Kirgistanu – 31,5% i Tadżykistanu – 45%³⁶. Z tego powodu masowy odpływ imigrantów zarobkowych do państw Azji Centralnej i regionu Kaukazu może diametralnie pogorszyć sytuację gospodarczą wyżej wymienionych państw. Co ciekawe, spadek

34 А. Толмачев, *У трудовых*.

35 Центральный банк Российской Федерации, www.cbr.ru [12.11.2015].

36 Dane za lata 2011-2015, World Bank, www.worldbank.org [12.11.2015].

wielkości transferów pieniężnych widoczny jest także w przypadku Armenii i Kirgistanu, państw członkowskich Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej, których obywatele mogą bez żadnych ograniczeń podejmować legalną pracę w Rosji³⁷.

3. Procesy migracyjne na Ukrainie w kontekście konfliktu o Donbas

Przeciągający się konflikt zbrojny na Ukrainie zmusił dziesiątki tysięcy osób do opuszczenia swoich domów w poszukiwaniu bezpiecznego schronienia. Z obwodów ługańskiego i donieckiego wyjechało 1,5 mln osób, w przeważającej mierze w podeszłym wieku, które tymczasowo rozlokowane zostały głównie w kontrolowanej przez Ukraińców części dwóch największych obwodów Donbasu oraz w obwodach charkowskim i kijowskim³⁸. Część postanowiła wyjechać za granicę. Trafili oni przede wszystkim do Federacji Rosyjskiej i na Białoruś, ponieważ te państwa wprowadziły czasowe ułatwienia w procedurze legalizacji pobytu i zatrudniania wychodźców z terenów objętych konfliktem³⁹.

Warto podkreślić, że osoby uciekające ze wschodu Ukrainy rzadko uzyskują azyl lub status uchodźcy w państwach Unii Europejskiej, które stoją na stanowisku, że obecne władze Ukrainy nie prześladują swoich obywateli i w miarę możliwości starają się pomóc osobom wewnętrznie przesiedlonym (Internally Displaced People, IDP). Z tego powodu w latach 2014-2016 zaledwie dwóch obywateli Ukrainy uzyskało status uchodźcy w Polsce, 34 osoby objęto ochroną uzupełniającą, a 17 uzyskało zgodę na pobyt tolerowany⁴⁰.

37 O. Gulina, *Re-drawing the map*.

38 *Internally Displaced Persons*, UNHCR Ukraine, www.org.ua [10.09.2015]. Na pomoc tym osobom władze ukraińskie przekazały zaledwie 38,5 mln euro. Żyją one w bardzo trudnych warunkach, często w skrajnej biedzie. Zob. O. Gulina, *Nie wieder Krieg. Flüchtlinge aus der Ostukraine*, „Osteuropa”, 2015, bd. 65, heft 4, s. 137-139.

39 O. Троицкая, *Український кризис и миграция*, РСДМ, 10.04.2014, www.russiancouncil.ru [12.11.2015].

40 *Raport na temat obywateli Ukrainy z 14 lutego 2016 r.*, Urząd ds. Cudzoziemców, udsc.gov.pl [17.02.2016].

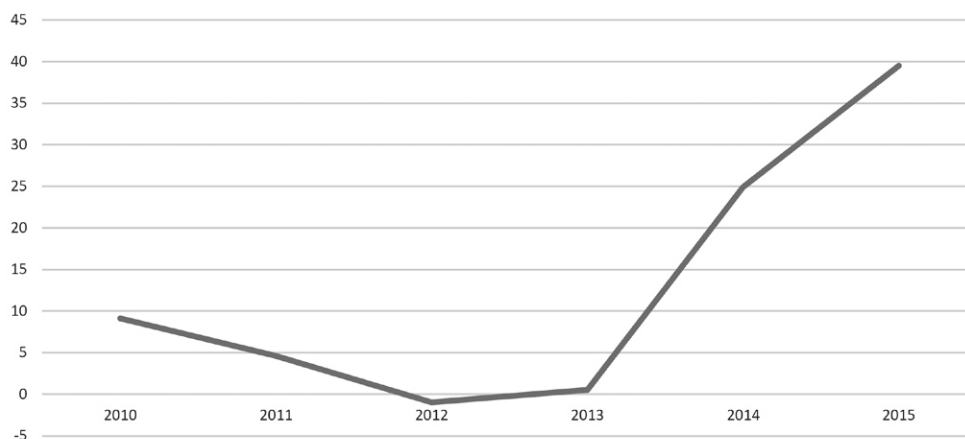
Tabela 2. Uchodźcy z Ukrainy poszukujący schronienia za granicą (stan na 14 sierpnia 2015 r.)

Uchodźcy/imigranci ekonomiczni	Rosja	Białoruś	Polska	Mołdawia	Węgry	Rumunia	Słowacja	Razem
Złożyli wniosek o status uchodźcy	383 300	1 200	3 900	200	60	60	60	388 800
Inna forma stałego pobytu	528 200	125 200	64 300	6 500	5 900	1 700	b.d.	732 000

Źródło: UNHCR Ukraine, www.org.ua [10.09.2015].

Zupełnie inaczej przedstawia się sytuacja w Federacji Rosyjskiej, która mając na uwadze głównie względy polityczne, masowo przyznaje status uchodźcy Ukraincom. Do końca 2014 r. aż 130 tys. obywateli Ukrainy złożyło w Rosji podanie o status uchodźcy, 78 tys. poprosiło o zgodę na pobyt czasowy, 22 tys. o zgodę na pobyt stały, 33 tys. aplikowało o obywatelstwo rosyjskie, a 12 tys. przystąpiło do programu wspierania powrotów do ojczyzny Rosjan żyjących za granicą. Zgodnie z danymi Federalnej Służby Migracyjnej z połowy 2015 r. wiemy, że ponad 336 tys. obywateli Ukrainy uzyskało status uchodźcy lub objętych zostało innymi formami ochrony⁴¹.

Wykres 9. Inflacja na Ukrainie

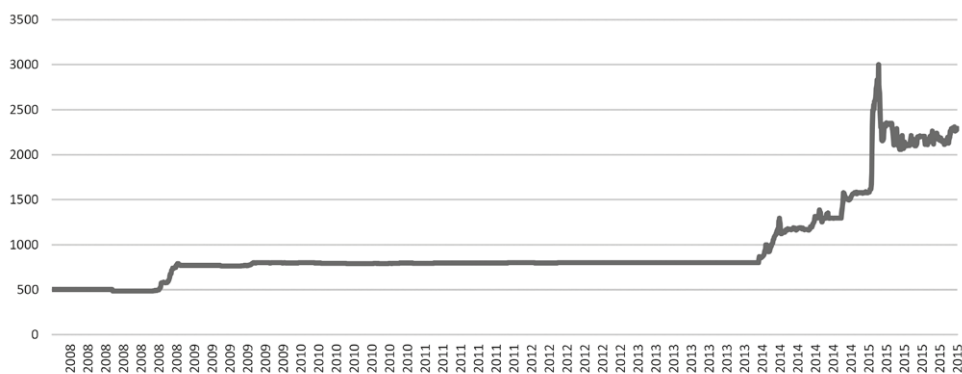

Źródło: Міністерство фінансів України, www.minfin.gov.ua [10.09.2015].

41 O. Gulina, *Humanitarian migration from Ukraine*, „Russian Analytical Digest”, December 2014, no. 157, s. 17; ФМС: более 336 тыс. граждан Украины получили в РФ статус беженца или временное убежище, ТАСС, 10.06.2015.

Z Ukrainy wyjeżdżają jednak nie tylko osoby z zagrożonych konfliktami regionów państwa. Część wyemigrowała także z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej, niepewności jutra, korupcji oraz obniżającego się poziomu życia, będącego konsekwencją radykalnego załamania się kursu hrywny. Do tej pory zdecydowana większość osób szukających pracy za granicą kierowała się do dużych aglomeracji miejskich w Federacji Rosyjskiej. Zgodnie z wyliczeniami Instytutu Etnologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w 2014 r. liczba emigrantów zarobkowych pracujących w Rosji szacowana była na ok. 2 mln, 500 tys. znalazło zatrudnienie we Włoszech i w Stanach Zjednoczonych, 450 tys. w Polsce, 250 tys. w Hiszpanii i 150 tys. w Czechach⁴².

Wykres 10. Oficjalny kurs dolara do hrywny (USD/UAH)

Źródło: Національний банк України, www.bank.gov.ua [10.09.2015].

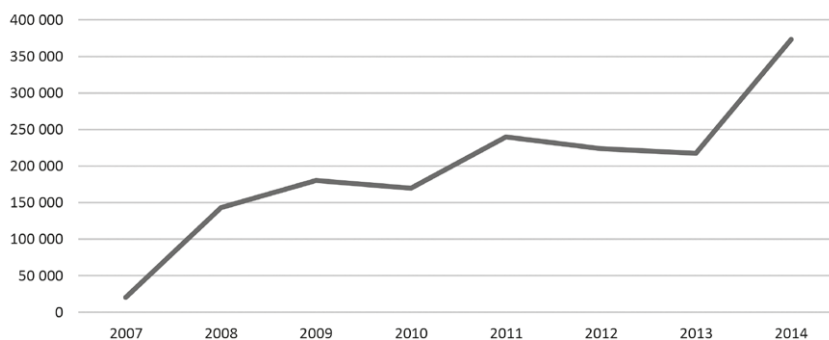
W perspektywie krótkookresowej emigracja zarobkowa Ukraińców do Rosji zapewne dodatkowo wzrośnie. Jednak niesprzyjający klimat polityczny, pogłębiająca się recesja oraz restrykcyjna polityka migracyjna mogą sprzyjać odpływowi ukraińskich *gastarbeiterów*. Jak zauważyła Olga Troickaja, Ukraina jest jednym z niewielu państw obszaru poradzieckiego, które ma realne możliwości dywersyfikacji kierunków emigracji zarobkowej. Szlaki migracyjne prowadzące na zachód funkcjonują już od dziesięcioleci, nowe uwarunkowania polityczne i socjoekonomiczne mogą tylko zwiększyć ich znaczenie. Taki sce-

42 I. Ivakhnyuk, *Prospects for Ukrainian Migration*.

nariusz jest tym bardziej prawdopodobny, że władze ukraińskie prowadzą intensywne negocjacje z Unią Europejską na temat zniesienia reżimu wizowego, a Mołdawia zakończyła już te rozmowy sukcesem⁴³.

Oczywiście zniesienie reżimu wizowego nie oznacza automatycznej zgody na legalne zatrudnienie, może jednak znacząco uprościć przyjazd, a funkcjonujące nieformalnie sieci migracyjne ułatwią poszukiwania pracy. Dodatkowo, zdecydowana większość Ukraińców znajdowała do tej pory zatrudnienie w Polsce głównie w rolnictwie i budownictwie⁴⁴, nie jest tajemnicą, że w tych sektorach gospodarki najczęściej występuje zjawisko nierejestrowanego zatrudnienia, co możemy zaobserwować nie tylko w Polsce, ale też w całej Unii Europejskiej⁴⁵.

Wykres 11. Liczba zarejestrowanych oświadczeń polskich pracodawców o zamiarze powierzenia pracy obywatelowi Ukrainy w Polsce

Źródło: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, www.mpips.gov.pl [10.12.2015].

Masowy odpływ ukraińskich imigrantów zarobkowych z Rosji może nieść ze sobą niekorzystne konsekwencje dla rosyjskiego rynku pracy. Ukraińcy należą bowiem do jednej z najlepiej wykształconych grup

43 *Украина ожидает окончательного решения ЕС о предоставлении безвизового режима – Яценюк*, УНИАН, 3.01.2016; O. Троицкая, *Украинский кризис*. Porównaj też: M. Jaroszewicz, M. Lesińska (eds.), *Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern Europe impact of visa abolition*, OSW Report, Warsaw, July 2014, ss. 230.

44 Z. Brunarska, M. Lesińska, M. Grotte, *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, CMR Working Papers, 60/118, Warszawa, grudzień 2012, s. 19-23.

45 K. Łapiński, M. Peterlik, B. Wyżnikiewicz, *Szara strefa w Polsce*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa, kwiecień 2014, s. 27.

imigrantów. Szybko się integrują ze społeczeństwem przyjmującym i z reguły są dobrze odbierani przez samych Rosjan⁴⁶.

Na tę chwilę jednak trudno jednoznacznie stwierdzić, w jaki sposób będą kształtowały się w przyszłości strumienie migracyjne na obszarze poradzieckim, ponieważ rosyjska polityka migracyjna, podobnie jak sytuacja gospodarcza, są bardzo niestabilne. Nie możemy wykluczyć wariantu liberalizacji dotychczasowych przepisów migracyjnych w obliczu pogłębiających się problemów gospodarczych Federacji Rosyjskiej. Trudno jest również przewidzieć, jak zakończą się negocjacje wizowe prowadzone przez Ukrainę z Komisją Europejską. Prawdopodobny jest jednak scenariusz, że pogłębianie się kryzysu ukraińskiego może doprowadzić do radykalnej zmiany kierunku przepływu strumieni migracyjnych, co odczują wszystkie gospodarki regionu.

Podsumowanie

Procesy migracyjne na obszarze poradzieckim w znacznym stopniu zależą od przekształceń politycznych i gospodarczych zachodzących w regionie. Do tej pory to Federacja Rosyjska była największym odbiorcą emigrantów zarobkowych, którzy napędzali rozwój gospodarczy państwa przeżywającego poważne problemy demograficzne. Warto podkreślić, że przez cały okres poradziecki imigracja jedynie kompensowała straty wywołane depopulacją⁴⁷.

Obawy przed niekontrolowanym napływem taniej siły roboczej oraz stopniowym poszerzaniem się szarej strefy skłoniły władze rosyjskie do podjęcia działań zmierzających do zwiększenia kontroli strumieni migracyjnych. Wysiłki te odpowiadają próbom podejmowanym przez państwa Europy Zachodniej. Zaproponowany przez władze rosyjskie system patentowy jest projektem unikatowym i w pewnym sensie oryginalnym, jednak skrajnie niekorzystnym dla szerokich grup *gastarbeiterów*.

Radykalne zmiany rosyjskiego prawa migracyjnego oraz pogłębiający się kryzys gospodarczy negatywnie odbiły się na sytuacji materialnej najniżej opłacanych imigrantów zarobkowych w wielkich aglomera-

46 O. Троицкая, *Украинский кризис*.

47 Таž, *Миграционная дилемма России*, „Pro et Contra”, 2012, т. 16, № 3, s. 48-50.

cjach miejskich. W efekcie dość duża grupa pracujących w Rosji obcokrajowców zdecydowała się na wyjazd. Trudno obecnie określić skalę tego zjawiska, możemy jednak przypuszczać, że odbije się ono negatywnie na sytuacji gospodarczej większości państw obszaru poradzieckiego, mocno zależnych od gospodarki rosyjskiej.

Kwestią otwartą pozostaje pytanie, na ile nowa rosyjska polityka imigracyjna za główny cel stawia sobie zabezpieczenie rosyjskiego rynku pracy, a w jakiej mierze jest narzędziem w polityce Rosji wobec regionu posowieckiego. Nie jest tajemnicą, że reglamentowany dostęp do tanich surowców energetycznych oraz rosyjskiego rynku – w tym także rynku pracy – stanowi od lat element umacniania wpływów politycznych Federacji Rosyjskiej na obszarze poradzieckim. Zwolnienie z restrykcyjnych przepisów migracyjnych obywateli państw członkowskich Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej jest kolejnym wyraźnym sygnałem – lub jak kto woli ostrzeżeniem – wysłanym do rządów państw regionu, odrzucających rosyjski projekt integracyjny.

Potencjalnie najwięcej na tych zmianach stracić może Ukraina. Jednak w przeciwieństwie do obywateli większości państw poradzieckich Ukraińcy dysponują realnymi możliwościami dywersyfikowania kierunków emigracji zarobkowej. Tak więc kluczowym pytaniem jest, kto na tym więcej straci w perspektywie długookresowej – Rosja czy Ukraina?

Pogłębiający się kryzys ukraiński i towarzysząca mu dekonstrukcja gospodarcza, w połączeniu z nową polityką migracyjną Federacji Rosyjskiej, mogą na trwałe zmienić mapę szlaków migracyjnych obszaru poradzieckiego. W dłuższej perspektywie czasu będzie to miało istotny wpływ na sytuację społeczno-polityczną regionu.

Bibliografia

- Bajor P., *Operacja Krym – aneksja półwyspu i jej konsekwencje*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, 2014, z. 2, s. 42-52.
- Brunarska Z., Lesińska M., Grotte M., *Migracje obywateli Ukrainy do Polski w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego: stan obecny, polityka, transfery pieniężne*, CMR Working Papers, 60/118, Warszawa, grudzień 2012, s. 19-23.
- Ćwiek-Karpowicz J., Secieru S. (red.), *Sankcje i Rosja*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015.
- Galouchko K., Pavliwa H., *Crimea-Induced Trading Surge Stokes Moscow Exchange Rally*, Bloomberg L.P., 26.03.2014.
- Głębocki H., *Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej zachodnich peryferii (XVIII-XXI w.)*, Arcana, Kraków 2006.
- Gulina O., *Humanitarian migration from Ukraine*, „Russian Analytical Digest”, December 2014, no. 157.
- Gulina O., *Nie wieder Krieg. Flüchtlinge aus der Ostukraine*, „Osteuropa”, 2015, bd. 65, heft 4.
- Gulina O., *Re-drawing the map of migration patterns*, www.opendemocracy.net [2.01.2016].
- Ivakhnyuk I., *Prospects for Ukrainian Migration to Russia in the Context of Ukraine Crisis*, PCDM, 22.04.2014, www.russiancouncil.ru [12.11.2015].
- Iwanow S., *International Migration in Russia: Dynamics, Policy, and Forecast*, „Problems of Economic Transition”, 2012, vol. 55, no. 5.
- Jaroszewicz M., Lesińska M. (eds.), *Forecasting migration between the EU, V4 and Eastern EU rope impact of visa abolition*, OSW Report, Warsaw, July 2014.
- Kiev should act to end the blockade of Crimea*, „Financial Times”, 25.11.2015.
- Kolesnikov A., *Russia's Brain Drain: Why Economists Are Leaving*, „Forbes”, 26.05.2015.
- Lesińska M., *Polityka migracyjna Federacji Rosyjskiej w kontekście polityki zagranicznej i polityki demograficznej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, 2014, z. 1, s. 29.
- Luhn A., *Why are migrants fleeing Moscow?*, „The Guardian”, 8.06.2015.
- Łapiński K., Peterlik M., Wyżnikiewicz B., *Szara strefa w Polsce*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa, kwiecień 2014, s. 27.
- Mearsheimer J., *Why the Ukraine Crisis is the West's Fault*, „Foreign Affairs”, 2014, vol. 93, issue 5.
- Mutual Security on Hold? Russia, the West, and European Security Architecture*, Wilson Center, 16.06.2014, www.wilsoncenter.org [2.10.2014].
- Olearchyk R., Farchy J., *Russia trade war escalates as Ukraine bans aircraft overflights*, „Financial Times”, 25.11.2015.
- Oliphant R., *State of emergency declared in Crimea after activists “blow up” electricity pylons*, „The Telegraph”, 22.11.2015.
- Osadczy W., *Święta Ruś. Rozwój i oddziaływanie idei prawostawia w Galicji*, UMCS, Lublin 2007.

- Pietraś M., *Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego*, w: M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, UMCS, Lublin 2008.
- Raport na temat obywateli Ukrainy z 14 lutego 2016 r.*, Urząd ds. Cudzoziemców, udsc.gov.pl [17.02.2016].
- Russia approves detailed sanctions against Turkey over downed plane*, Reuters, 1.12.2015.
- Stępniewski T., *Cele rosyjskiej inwazji i okupacji na Ukrainie oraz reakcja Zachodu i Europy Środkowej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 12, 2014, z. 5.
- Stępniewski T., *The EU's Eastern Partnership and the Way Forward after Riga*, „International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs”, 2015, vol. XXIV, no. 1-2.
- Stępniewski T., *Ukraine, the EU and the eurozone: alternatives to Europeanisation*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, R. 10, 2012, z. 5.
- Tsygankov A., *A Strong State: Theory and Practice in the 21st Century*, „Valdai Papers”, 2015, no. 15.
- Tsygankov A., *Vladimir Putin's Last Stand: The Sources of Russia's Ukraine Policy*, „Post-Soviet Affairs”, 2015, vol. 31, no. 4.
- Ukraine builds dam on North Crimean Canal to block water supply to peninsula*, TASS, 1.05.2014.
- Ukraine ratifies EU deal, offers special status to rebels*, Reuters, 16.10.2014.
- Балюк В., «Украинский кризис» – гражданская или «гибридная» война, „Wschód Europy”, 2015, nr 1.
- Бородина Т., *Украинцев освободят от экзамена по русскому языку*, „Известия”, 15.06.2015.
- Ващенко В., *Украинцам придется выйти из тени*, Газета.ru, www.gazeta.ru [22.07.2015].
- Голова И., *Прощание с Джамишутом: отъезд мигрантов изменил ситуацию на рынках*, „Российская Газета”, 27.01.2015.
- Жители России и жители Украины о войне, ответственности, будущем*, Рапорт Аналитического центра Юрия Левады и Киевского международного института социологии, 22.10.2014.
- Мукомель В., *Миграционная политика России: Постсоветские контексты*, ИС РАН, Москва 2005.
- Президент утвердил Концепцию государственной миграционной политики Российской Федерации на период до 2025 года*, 13 июня 2012, www.kremlin.ru [10.12.2015].
- Приказ Министерства труда и социальной защиты Российской Федерации от 16 декабря 2013 г., № 740н*, „Российская Газета”, 30.12.2013.
- Российско-украинские отношения в зеркале украинского кризиса*, Рапорт Аналитического центра Юрия Левады, 3.09.2014.
- Россияне признали отношения с США и ЕС рекордно плохими*, Рапорт Аналитического центра Юрия Левады, 21.10.2014.

- Сколько стоит разрешение на работу в России для трудовых мигрантов*, www.customsforum.ru [15.01.2016].
- Сколько стоят патенты для мигрантов в регионах России в 2016 году?*, Россия для всех, www.tjk.rus4all.ru [2.01.2016].
- Телегина Н., *Не коксом единым. Как устроены экономика и бизнес в ДНР и ЛНР*, Slon.ru, www.slon.ru [12.11.2015].
- Толмачев А., *У трудовых мигрантов начинается новая жизнь*, Вести, 2.01.2016.
- Троицкая О., *Миграционная дилемма России*, „Pro et Contra”, 2012, т. 16, № 3.
- Троицкая О., *Украинский кризис и миграция*, РСДМ, 10.04.2014, www.russiancouncil.ru [12.11.2015].
- Украина ожидает окончательного решения ЕС о предоставлении безвизового режима – Яценюк*, УНИАН, 3.01.2016.
- ФМС: более 336 тыс. граждан Украины получили в РФ статус беженца или временное убежище*, ТАСС, 10.06.2015.